

SUOMEN ASIANAJAJALIITTO

Simonkatu 12 B 20, 00100 Helsinki
Puh. (90) 6942744 Fax (90) 6948237

OIKEUSMINISTERIÖLLE

Aloite esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä koskevan lainsäädännön täydentämisestä rikosentekijän tunnistamista koskevilla säännöksillä.

1. Taustaa.

Rikoksesta epäillyn tunnistamisesta ei ole säädöksiä. Asiasta ei tietojemme mukaan ole myöskään poliisia velvoittavia sisäasiainministeriön määräyksiä. Se miten tunnistaminen erilaisissa tilanteissa järjestetään jää siis jutun tutkijan tai tutkinnanjohtajan ratkaistavaksi. Kerran epäluotettavasti toteutetun tunnistamisen jälkeen ei uutta luotettavaa tunnistusta voida enää tehdä.

Tunnistaminen lienee ainoa osa rikosprosessia, joka nykyisin käytännössä kokonaan tapahtuu esitutkinnassa. Tuomioistuimessa on enää vaikeaa uudistaa se tilanne, joka on tapahtunut poliisin ensikertaa esittäessä asianomistajalle tai silminnäkijälle epäillyn tai hänen valokuvansa. Esitutkinnassa tapahtuva tunnistus on tärkeä syyteharkintaan vaikuttava seikka, joten ei ole ajateltavissa näytön esittämistä (= tunnistustilannetta) ainoastaan oikeudenkäynnissä.

Säännöksiä tarvittaisiin siitä, missä tilanteissa tunnistuksen tulee tapahtua milläkin tavalla; valokuvasta vai ns. luonnossa; yksi tunnistettava vai useita vaihtoehtoja; esitetäänkö vaihtoehdot samanaikaisesti rinnakkain vai peräjälkeen erikseen jne.

Suomessa ei ole pidetty tärkeänä tunnistuksen toistamista oikeudenkäynnissä, eli sitä, että tunnistajalle ei esitutkinnassa kerrota onko hän tunnistanut sen jonka poliisi lopulta ilmiantaa syyttäjälle syytteesen asettamista varten. Jos näin meneteltäisiin voitaisiin sama tunnistustilanne toistaa samojen vaihtoehtojen välillä oikeudessa. Oikeudessa kysytäänkin usein tunnistajalta onko vastaaja se henkilö jonka esim. näitte rikospaikalla (ja jonka poliisi näytti kuulustelun yhteydessä).

Kun tunnistuksen toistettavuutta ei ole pidetty tärkeänä ei myöskään ole nähty aiheelliseksi säädellä sitä miten esitutkintapöytäkirjaan merkitään sellainen tunnistus, jossa asianomistaja tai silminnäkijä ei pysty tunnistamaan ketään näkemäkseen tai jopa osoittaa tunnistettavien joukosta henkilön joka ei tekoon ole voinut syyllistyä.

Oikeudenkäynneissä tulee esiin tilanteita, joissa todistaja tai asianomistaja kertoo esim. hänelle näytetyn henkilöä kuulustelun aikana, mutta asiasta ei ole selkeää merkintää pöytäkirjassa eikä tiedossa ole keitä hänelle on näytetty.

Oikeudenkäytön tulisi olla **varmaa** sen lisäksi että sen tulisi tapahtua **joutuisasti** aiheuttamatta kohtuuttomia **kustannuksia** yhteiskunnalle.

Mikäli tunnistus säänneltäisiin niin, että

- sen dokumentointi esitutkintapöytäkirjaan olisi säännönmukaista ja yksityiskohtaista ja myös epäilyä vastaan puhuvat tunnistukset kirjattaisiin;
- törkeiden rikosten tutkinnassa tunnistustilanne kuvattaisiin videolle,
- tunnistus tapahtuisi eräitä poikkeuksia lukuunottamatta aina usean vaihtoehdon joukosta, törkeiden rikosten kohdalla tunnistus tapahtuisi rivissä olevien 6-9 henkilön joukosta, lievempien rikosten kohdalla tunnistus voisi tapahtua valokuvista,
- tunnistus voitaisiin tarvittaessa (törkeitä rikoksia käsiteltäessä) toistaa oikeudenkäynnissä (eli samat vaihtoehdot esitetään tunnistajalle oikeudenkäynnissä hänen tietämättä kuka heistä on syytettynä),

muuttuisi rikosprosessimme Suomen Asianajajaliiton käsityksen mukaan **entistä varmemmaksi**. Varmuus ei tässä tapauksessa tarkoita pelkästään sitä, että epävarmoja syytteitä hylättäisiin, vaan ehkä yhtä monessa tapauksessa tunnistus saisi tuomioistuimen vakuuttumaan aiempaa enemmän syytteen tueksi esitetystä näytöstä. Nykyisin tavanomaisesti toteutettu tunnistus ei ole niin varmaa, että pelkästään sen perusteella ketään tulisi tuomita.¹ Näytön arviointi on viime vuosina ollut monen oikeustieteellisen tutkimuksen aiheena, joista voisi mainita Jaakko Jonkan ja Hannu Klamin teokset. Heidän huolensa näyttäisi olevan todistajan subjektiivisten näkemysten liian suuri painoarvo².

2. Pohjoismainen esimerkki.

Ruotsissa pääministeri Olof Palmén oikeudenkäynnissä Svean hovioikeus (2.11.1989 DB 183 s. 6) arvioi tapahtunutta tunnistusta, joka oli alioikeudessa johtanut langettavaan päätökseen.

"Hovrätten finner för egen del att det är vanskligt att fastslå en allmängiltig regel om under vilka förutsättningar en målsägandes eller vittnes utpekande av den tilltalande som gärningsman skall kunna godtas som full bevisning om identiteten. Vad som emellertid är viktigt att understryka är de faror för rättsäkerheten som ett förlitande på sådan bevisning innebär. Det är lätt att missta sig på en person om det saknas påtaliga hållhakar för minnet.---

Det är viktigt att en målsägandes eller ett vittnes personliga trovärdighet inte leder till att domstolen avstår från att kritiskt granska om målsägandes eller vittnets iakttagelser har gjorts under sådana förhållanden att utpekandet av den tilltalade är att anse som tillförlitligt. Domstolen måste vara uppmärksam på sådana omständigheter som försvagar tillförlitligheten i utsagan, t ex att det var mörkt på platsen, att observationstiden var mycket kort, att målsäganden eller vittnet inte sett vederbörande tidigare eller inte varit närmare bekant med honom eller henne m.m. Det är också viktigt att inte bortse från omständigheten som talar emot att den tilltalande är gärningsmannen."

¹ Tunnistuksen epäluotettavuus tuli hyvin ilmi Porin raastuvanoikeudessa 14.5.1987 ja 15.10.1987 kun kaksi todistajaa tunnisti syytetyn avustajan henkilöksi joka oli käyttänyt varastettua pankkikorttia. Ennen todistajien kuulustelua olivat avustajat siirtäneet jutun asiakirjat päämiehensä eteen joka teki niihin kynällä muistiinpanoja.

² Jaakko Jonkka: Todistusharkinnasta, Tampere 1993 s. 59: "Tutkimukset ovat osoittaneet, että ihmiset eivät yleensä - eivätkä siis myöskään tuomarit - ole tietoisia todistajankertomukseen sisällyvistä eri virhelähteistä, mikä käytännössä merkitsee erityisesti sitä, että helposti yliarvioidaan inhimillistä havainto- ja muistamiskykyä. Rikosjuttujen kohdalla tämä on oikeusturvan kannalta vaarallista, koska se johtaa mm. siihen, että *silminnäkijätunnistamiselle ollaan taipuvaisia tuomioistuimissa antamaan liian korkea näyttöarvo.*"

Svean hovioikeuden päätös johti siihen, että Ruotsin poliisihallituksen (Rikspolisstyrelsen) antoi poliisin työtapoja selvittävän työryhmän tehtäväksi selvittää tunnistamismenettelyä.

Työryhmän raportti (Vittneskonfrontationer, rapport nr 1 av KRIPUT-gruppen, Rikspolisstyrelsen 1990:3) sisälsi seuraavat ehdotukset (s. 59):

- säädettävä yleiset säännöt siitä kuinka tunnistaminen suunnitellaan, toteutetaan ja dokumentoidaan (sääntöehdotus oli raportin liitteenä),
- valmistettava malli tunnistuspöytäkirjaksi,
- varmistettava, että poliisi saa asianmukaisen koulutuksen tunnistamistilanteita varten,
- hallituksen tehtävä ehdotus laiksi, jonka mukaan tunnistettavaksi esitutkintaan tulevat saavat korvauksen.

Tanskassa tunnistuksesta on säädetty Retsplejeloven § 745 stk 3. Poliisin on mm. ilmoitettava tunnistustilaisuudesta syytetyn avustajalle, jolla on oikeus olla läsnä tunnistuksessa. Norjassa Riksadvokaten on jo vuonna 1933 antanut yksityiskohtaiset ohjeet tunnistamistilanteesta. Säännöt ovat erikseen henkilö- ja valokuvatunnistusta varten. Henkilötunnistuksessa on epäiltyä mm. näytettävä 5-8 saman ikäisen, pituisen ja näköisen kanssa. Vaatetuksen on oltava samankaltainen. Osallistujien henkilötiedot on merkittävä ylös. Tunnistuksesta on säännöksiä myös laissa vuodelta 1985.

3. Suomalainen oikeuskäytäntö.

Suomessa on esitutkinnalla ollut muissa mauissa tavanomaista korostuneempi merkitys rikosprosessille. Tämän mukaisesti tunnistus on siis tapahtunut jo esitutkinnassa ja sen tapahtuminen vain todetaan oikeudenkäynnissä.

Rikosprosessin suunniteltuun uudistukseen ja rikosjutun keskitettyyn pääkäsitteeseen sopii huonosti se, että tuomari ja lautamies kuulevat esim. todistajan jo esitutkinnassa vaikkapa yhdestä valokuvasta tunnistaneen epäillyn. Näyttö tulee esittää oikeudenkäynnissä niin, että jutun ratkaisevat tuomarit voivat arvioida näytön luotettavuuden.

Harvoja esimerkkejä on myös siitä, että tuomioistuimet eivät enää pidä luotettavana esitutkinnassa tapahtunutta tunnistusta. Helsingin raastuvanoikeudessa hylättiin marraskuussa 1993 syyte sillä perusteella, että syytetty oli esitutkinnassa ollut ainoa tunnistettava (päätös liitteenä). Oikeudessa pitkän ajan kuluttua tapahtuneesta todistaja ei enää kyennyt tunnistamaan syytettyä, ja jos olisikin niin silloin hän olisi todennäköisesti muistanut kyseessä olleen sen henkilön joka hänelle ainoana näytettiin kuulustelun yhteydessä.

Oikeuskäytännöstä löytyy myös toisenlaisia esimerkkejä:

Turun hovioikeus on 22.10.1992 vahvistanut Kankaanpään kihlakunnanoikeuden tappoa koskevan päätöksen (syyte murhasta, KKO ei valituslupaa 26.4.1993), jossa kihlakunnanoikeus on katsonut syytteen näytetyksi mm. sillä perusteella, että todistaja AJL oli kertonut syytetyn saattaneen olla hänen rikospaikalla näkemänsä mies ja todistaja KKS kertoi syytetyn "lähes varmasti" olleen liikkeellä rikospaikalla tekoaikaan. Esitutkintapöytäkirjasta käy ilmi AJL:lle esitutkinnassa näytetyn pidätyssellissä olevaa syytettyä ja KKS kertoi esitutkintapöytäkirjan mukaan: "Nähtyäni nyt poliisiasemalla (syytetyn) olen 90 prosenttisen varma, että havaitsemani henkilö oli sama, josta havainnot tein."

Turun raastuvanoikeus kuuli 3.5.1989 todistajana pankkitoimihenkilöä erästä törkeää ryöstöä koskevassa asiassa (paljon julkisuutta saanut ns. Kakolan karkurien juttu). Todistaja kertoi

esitutkinnassa kolmen ryöstäjän olleen pukeutuneena huppuihin. Hän kertoi huppujen tuntomerkeistä ja sen, että kolme ryöstäjää olivat tasapituisia. Henkilöitä tai valokuvia hänelle ei esitetty esitutkinnassa. Oikeudessa noin 10 kuukautta myöhemmin todistaja ensin valokuvista ilmoitti pystyvänsä tunnistamaan syytetyt 90 prosentin varmuudella. Näytettäessä kolmea vastaajaa (eikä muita) todistaja kertoi olevansa 100 prosenttisen varma, että nuo kolme syytettyä olivat huput päässään ryöstäneet pankin, jossa hän oli työskennellyt. Sitä huolimatta, etteivät syytetyt olleet tasapituisia.

Turun hovioikeus ei järjestänyt asiassa pyydettyä suullista käsittelyä, jossa vastaajat halusivat kuulla todistajaa uudelleen. Rangaistus ko. rikoksesta oli 6 vuotta vankeutta. Yksi tuomituista valitti Euroopan ihmisoikeustoimikunnalle mm. ko. menettelystä, mutta asiaa ei otettu tutkittavaksi, koska Suomi ei vielä tuon jutun alioikeusvaiheessa ollut liittynyt Euroopan ihmisoikeussopimukseen.

Voidaan havaita, että törkeidenkään rikosten tutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä ei tunnistamisen suhteen käytetä muualla maailmassa tavanomaisia menettelytapoja kuten esim. tunnistamista rivistä useiden vaihtoehtojen joukosta.

4. Aloite.

Suomen Asianajajaliitto esittää kunnioittavasti, että oikeusministeriö ryhtyisi toimiin esitutkintaja oikeudenkäyntiä koskevan lainsäädännön täydentämiseksi tunnistusmenettelyä koskevilla säännöksillä.

Lakiin tulisi saada säännös tunnistamismenettelyn pääkohdista, ja velvoite säätää asiasta tarkemmin asetuksella. Lisäksi laissa tulisi olla säännöksiä velvollisuudesta osallistua tunnistukseen ja tunnistettavalle maksettavasta korvauksesta.

Tunnistamista koskevissa tarkemmissa säädöksissä tulisi olla määräykset siitä mitä rikoksia tutkittaessa tulisi noudattaa erityisen luotettavaa menettelyä ja milloin tunnistus voidaan tehdä valokuvista, lisäksi tarvittaisiin ohjeet tunnistamisen dokumentoinnista ja esim. siitä ketkä tulee tunnistukseen kutsua ja keillä on oikeus siihen osallistua.

Suomen Asianajajaliitto on valmis tarvittaessa nimeämään asianajajan osallistumaan asian valmistelutyöryhmään.

Helsingissä, kesäkuun 3 päivänä 1994

SUOMEN ASIANAJAJALIITTO

Pauli Alankoja
puheenjohtaja

Olli Tarkka
pääsihteeri